

Bidrag til Nordslesvigs Landbohistorie.

I.

Et alsisk Karlelav.

Ved M. H. Nielsen.

Det gamle Fællesskab gav rigelig Anledning til Afholdelsen af Gilder. Foruden de regelmæssig tilbagevendende: „Oldermandsgildet“, „Jævningsgildet“, „Tyregildet“ o. s. v. fejredes der gerne i Løbet af Aaret adskillige ekstraordinære Fester. Blev saaledes en ny Mand optaget i Bymændenes Lav, holdtes der et „Igangsgilde“, og flyttede der en bort fra Byen, fejredes der et „Afgangsgilde“. At der ved en Lavsbroders eller hans Hustrus Død blev holdt „Arveøl“, er en Selvfølge. I det hele taget lod man sjældent nogen Lejlighed til Afholdelsen af et Gilde gaa ubenyttet hen, og var Folk først komne sammen, synes de at have moret sig bravt. Paa oplivende Midler i Form af Drikkevarer skortede det som Regel ikke.¹⁾

Som Deltagere i disse Lavsgilder træffer vi naturligvis først og fremmest selve Bymændene, de egent-

¹⁾ H. F. Feilberg: Dansk Bondeliv I. 200 f.

lige Lavsbrødre. Men iøvrigt synes hele Huset, baade unge og gamle, Børn og Tyende, som oftest at have givet Møde, naar Oldermændene kaldte sammen til Gilde. I Kvarmløse Byskraa fra 1624 hedder det bl. a.: „Hvilken Broder eller Søster, Svend eller Tjenestepige, — de unge Børn og Drengene kan staa — som ikke søger deres rette Sæde, om de uførmer nogen, bode 2 Skill. . . . Unge Karle skal skænke Øllet udi, hver for sin Husbonde . . . Tjenestedrengene følger deres Madfader hjem under 1 Otting Øl og Pigerne deres Madmoder under $\frac{1}{2}$ Otting Øl.“¹⁾ Ret mange har der ikke siddet hjemme, naar de Kvarmløse Bønder holdt Gilde.

I Almindelighed bestemte Bymændene vel selv, hvem der maatte komme med til deres Gilder, og hvem der skulde blive hjemme. I en sællandsk Byskraa støder vi paa følgende kvindefjendske Paragraf: „Ingen Kvindfolk, gifte eller ugifte, maa indfinde sig udi Gildet, enten de er budne eller ikke, omendskønt de kan være af Bymændenes egne Hustruer eller Døtre, med mindre de vil agtes at komme der for at drikke sig drukne eller bedrive Utugt.“²⁾ En saadan jomsborgsk Strenghed skyldes dog næppe Bymændene, men snarere Godsherskabet, hvis Indflydelse man ofte kan spore i Affattelsen af de gamle Byvedtægter og Gildeskraaer. Paa mange Godser var nemlig Bøndernes Selvstyre efterhaanden gledet over til den ofte temmelig enevældige Godsejer, saa at det ogsaa blev ham,

1) Rostgaards Manuskri. in 4° Nr. 20. Universitetsbibl.

2) smstds.

der bestemte, hvor tit der maatte holdes Gilde, og hvem der maatte indfinde sig ved disse. „Vi Junkere“, hedder det saaledes i en sydslesvigsk Skraa fra 1587,¹⁾ „har forundt Sognefolkene, at de en Gang aarlig maa komme sammen Dog maa ingen unge Folk komme til Stede Drister en Karl sig til at tage Plads ved Gildesbordet, skal han føres for sin lovlige Øvrighed, som skal straffe ham saa eftertrykkeligt, at andre kan spejle sig i hans Eksempel.“²⁾ Selve den Omstændighed, at det saa strengt forbydes de unge at give Møde ved Gilderne, tyder jo paa, at dette tidligere har været almindeligt. Fra andre Egne af Sonderjylland — udenfor Godsdistrikterne — hører vi da ogsaa om, at alle, unge og gamle, Familie og Tyende, mødte frem ved Bylavets aarlige Sammenkomster.³⁾

Naar de unge Karle udelukkedes fra de gamles Gilder, hvad var da naturligere, end at de selv dannede et Lav med tilhørende Lavsgilder. Et Eksempel havde de jo desuden fra Haandværkerne i Byerne, hvor Mestre og Svende hver havde deres eget Lav. At der virkelig ogsaa har eksisteret saadanne Karlelav, fremgaar af et Aktstykke, som vil blive meddelt paa de følgende Sider. Det er Karlene under Godset Rønhave paa Als, der har sluttet sig sammen i en Forening. Det nævnte Aktstykke er fra Midten af det 18. Aarhundrede, men selve Lavet er ældre, „fra gammel Tid af“. Der kan næppe være Tvivl om, at

1) Fra Gettorf i Dänischwold.

2) R. Mejborg: Nordiske Bøndergaarde I. 28.

3) sinstds. I. 38.

der paa mange andre Godser har eksisteret lignende Lav.

Videre talrigt har det omtalte Karlelav vel ikke været, da Rønhave ikke var noget særlig stort Gods. I Aaret 1746 blev det tilligemed Sønderborg Ladegaard, der ligesom Rønhave ligger i Ulkebøl Sogn¹⁾, af Kongen overdraget paa Livstid til den daværende Amtmand eller Guvernør paa Als, Hertug Christian August af Augustenborg. Paa den Tid hørte der ialt 34 Bol og 26 Kaad til Rønhave; deraf laa 17 Bol og 12 Kaad i Byen Ulkebøl, Resten i Kær By. Kun af 16 Bol og 6 Kaad ydedes der Hoveri, de øvrige Bols-mænd og Kaadnere betalte i Stedet for Frihedspenge, henholdsvis 12 og 3 Rdlr. aarlig. Da Hertugen i Aaret 1752 bortforpagtede de to Godser, blev han indviklet i en Strid med Kaadnerne om Hoveriet — en Strid, der først blev bilagt efter Hertugens Død 1754, da Godserne atter hjemfaldt til Kronen. Det nedenfor meddelte Aktstykke stammer fra Tiden mellem 1754 og 1764. I sidstnævnte Aar blev Rønhave tilligemed Sønderborg Slot og Ladegaard, Kegenæsgaard og Majbølgaard overdraget til Hertug Frederik Christian af Augustenborg, imod at denne gav Afkald paa Arveretten til Pløen og (Glücksborg.²⁾

1) En stor Del af Sønderborg Ladegaards Bøndergods laa dog i Hørup Sogn.

2) P. Lüders: Hist. Darstell. der Dienst- und Zinns-Pflicht sowohl der Bonden wie auch Feste-Bohlsleute . . . der vier Lehngüter Rönnhoff, Langenvorwerk, Kekenisgaard und Maybüllgaard I. 29 f. Sonderburg 1832. Jfr. Dansk biografisk Lexikon V. 345 f.

Det nævnte Aktstykke er en Ansøgning fra Karlene under Rønhave til den daværende Amtmand over Sønderborg Amt, (Grev Henrik VI. af Reuss¹⁾, hvem de beder om at være dem behjælpelig ved Afgørelsen af en Strid, som er opstaaet derved, at en Karl to Gange „af Egensindighed“ er bleven borte fra deres Forsamling og nægter at betale de ham i den Anledning idømte Boder. Desværre tier Historien om Sagens videre Forløb, men forhaabentlig har en saadan Egensindighed faaet sin tilbørlige Straf.

Ansøgningen lyder saaledes²⁾:

Højbaarne Herre og Greve,
højstbydende Gehejmeraad, Kammerherre og Amtmand,
naadige Herre!

Deres højgrevelige Excellence paa det allerydnygeste gives til Kjende, hvorledes at vi Svende

¹⁾ Denne, der 1732 var indvandret til Danmark, var Amtmand over Sønderborg Amt fra 1754 til 1765, da han blev preussisk Statsminister. Dansk biogr. Lex. XXIV. 19 f. Særlig venlig stemt over for de alsiske Tjenestefolk synes Greven ikke at have været. I en Skrivelse fra hans Haand af 3. Juni 1755 hedder det bl. a.: „Im übrigen höret man hier auf dieser Insul, insouderheit seit dem die Hofdienste der Unterthanen von einigen Höfen abgekommen, so wohl bey Pächtern als Hausleuten eine allgemeine Klage wegen Mangel und Rarität der Dienstleute. Und sie ist auch in der That da, so dasz die Leute fast nicht wissen, was sie an Lohn fordern, und welche Gesetze sie den Wirthen in Ansehung des Essens und Trinken vorschreiben wollen.“ Han foreslaar derfor en Forhøjelse af Skatten for ældre, ugifte Karle og Piger, der „sidder paa egen Haand“, samt en Fastsættelse af Lønnen, t. Eks. saaledes: En fuldvoksen Karl 11—12 Rdlr. aarlig, en yngre Karl 7—8, en Dreng 5, en voksen Pige 5—6. Statsarkivet i Slesvig. C III Sonderburg, Polizeisachen, Dienstboten.

²⁾ Statsark. i Slesv. C III. Polizeisachen, Gilden. Gengivelsen er selvfølgelig ordret efter Originalen, men jeg har ikke bevaret dennes temmelig mangelfulde Skrivemaade.

udi Rønhofs Len holder vores Lav og Samkvemme paa en ordentlig og skikkelig Maade. Da først, naar vi kommer tilsammen, da spørges af Forstanderen, om der er noget at klage over nogen af vores Brødre siden den sidste Forsamling. Siden begynder vi saaledes:

- Først med Konning Frederik den 5. Skaal
2. Dronningens Skaal
3. Kronprinsens Skaal
4. Hans højgrevelige Excellences Skaal
5. Vores Sognepræstes Skaal
6. Vores Husbonders Skaal
7. Vores egen Lavs Skaal.¹⁾

Og dermed ender vi vores Lav som følger: saa at Forstanderen atter igjen spørger tvende Gange, om der er noget at klage over denne Dag, siden vi blev forsamlede. Og findes der da noget ukristeligt, da bødes derfor, eftersom Sagen er. Derefter udi al Stilhed beder enhver hos sig selv Gud om en god Nat med en andægtig Bøn. Derefter ogsaa med et Vers af en gudelig Salme, som vi samtlig sjunger med hverandre, som saaledes lyder:

Alle samtlig os bevare
 Denne Nat og al vor Tid
 Fra Ulykke, Vaade og Fare
 Fra urolig Tvist og Strid.
 Afvend Vands og Ildens Nød,
 Pestilens og hastig Død.
 Lad din Vredes Ild udslukkes
 Og mig ej i Synd bortrykkes.

¹⁾ Maaske ikke helt uden Grund klager alsiske Husbondere 1780 over, at Tjenestekarlene „tildels er hengivne til Drik. Om Aftenen gaar de paa Kroen uden Husbondens Tilladelse . . . og kommer som oftest ikke hjem før sent ud paa Natten i Almindelighed gennem Vinduerne, da Dørene er lukkede.“ Altfor alvorlig skal man vel næppe tage en saadan Klage. C III. Sonderburg, Polizeisachen, Dienstboten.

Ak! bønør nu kjære Fader,
 Hvad jeg sønlig har fremført;
 Jesu, jeg dig ej forlader,
 Før jeg bliver hos dig bønørt.
 O! du værdig Hellig Aand,
 Vores Trøster og Talsmand,
 Hør og fuldgjør min Begjære,
 Amen, ja, det skal saa være.¹⁾

Derpaa begynder Forstanderen at tale disse Ord, som lyder saaledes: Gud i Himmelen, han bønør denne og saa vor Sang. Gud, han være i vores Lav og i enhver ung Karl eller Mands Lav, hvilket det sig være kan. Saa udlyser vi af vores Lav al slem, utilbørlig Snak og Tale, ind til os igjen Guds Naade og Gud den Helligaands Hjælp og Bistand. Og er der nogen, som fordrister sig til og gjør os noget Klammeri her i Huset eller paa sin Hjemvej, han skal være brøstefældig i vores Lav og Øvrigheds Brode uforgjet. Drager disse Ord til Minde. Dermed sidder i Herrens Fred allesammen; det ønsker jeg eder af mit Hjærte. Amen.

Dermed skilles vi fra hverandre paa en kristelig Maade — uden nogen Klammer og Trætte. Nu haver det været brugligt fra gammel Tid af, at naar der først kom en Karl med os udi vores Lav, saa haver han første Gang givet 6 Skill. til Hønsepenge, og derfor bliver han antagen iblandt [os] som vores Broder og Kammerat. Dernæst gives og 4 Skill. for sin Græsle, den første Dag han slaar Græs dermed udi Kongens Købbe, og det derfor, at vi skal fort hjælpe hannem, om det behøves. Før det tredje gi-

¹⁾ Slutningsversene af den bekendte, fra Tysk oversatte, Aftensalme: Nu velan, vær frisk til Mode. De to Vers findes i den her anførte Skikkelse baade i den Kingoske og i den Pontoppidanske Salmehog. I senere brugte Salmehøger er de gerne ændrede eller ogsaa helt udeladte.

ves og 4 Skill. for hans Kornle, og det derfor ogsaa, at vi hjælper hannem, om det behøves, saa at Forpagteren kan faa sit Arbejde fort gjort, naar Tid er. For det fjerde maa ingen af vores Kammerater indgaa udi Kongens Kobbøl med sin Le uden Knibe uden at betale 4 Skill. derfor, og det derfor, at ingen skulde skjære sig der paa, naar vi er forsamlede i en stor Mængde. For det femte var det brugligt, at en Karl, som ikke haver været med os udi vores Lav før, skulde have en stor Kande fuld af Øl at drikke til en Velkomst eller og at betale 4 Skill. derfor. Men nu for nogle Aar siden er, Gud ske Lov! Drikken ikke saa meget som forhid, en Del for Kongens og Øvrigheds strenge Befaling, saavel som for vor egen Sognepræsts idelig Formaning, saa at denne Kande er bleven aflagt hos os samtligen. Men dog alligevel bliver dennem endnu en liden Ærendrik tilskjænket, hvoraf de maa drikke saa meget, som de selver vil; og derfor gives endnu i vores Lav 2 Skill. til Skjænkerpenge.

Saaledes haver vi holdet vores Lav fra gammel Tid, og dette for den Aarsags Skyld, at ingen Karl, enten ung eller gammel, kan fuldføre sit Høvarbejde uden andre sine Kammeraters Hjælp og Bistand; thi skulde enhver gaa for sig selver, da kom deraf en stor Uenighed og Trætte.

Nu findes der en Karl udi vores Len, som er tvende Gange bleven borte af vores Forsamling, og det af Egensindighed. Nu haver vi efter gammel Lavs Brug sat hannem at betale første Gang 2 Skill., anden Gang 4 Skill., for det tredje 4 Skill. for sin Græsle, for det fjerde 4 Skill. for sin Kornle, for det femte 4 Skill. for sin Le uden Knibe, for det sjette 2 Skill. for sin Ærendrik, hvilket han altsammen nægter at betale.

1) Rimeligvis Loronz Lorenzen, der var Præst i Ulkebøl fra 1756 til 1770. H. N. A. Jensen: Kirchl. Stat. IV. 1620.

Nu beder vi hans højgrevelige Excellence paa det allerydmyggeste, om det hannem behager, da at være os behjælpelig med slig Tilfælde med denne Karl; thi vi agter ikke at føre nogen Sag derom, men hvad som hannem behager, det er vi som hans allerydmyggeste Underdanere dermed tilfreds.

Og at det er en gammel Brug for Enighed og Behjælpeligheds Skyld udi Høvarbejde, dette kan Syns- og Sandemænd saavel som alle Bolsmænd udi Rønhofs Len bevidne.

Jens Petersen,
Sandemand.

Las Steffensen, David Matzen, Nis Clausen.
Som Forstandere udi Rønhofs Len.

II.

Tienden og Boghvededyrkningen i Nord-slesvig.

Ved M. Mackeprang.

Medens i kongeriget den tredjedel af tienden, der tilforn tilfaldt bispem, ved reformationen gik over til at blive kongetiende, ophævedes den på landdagen i Kiel (1533) fuldstændig for Slesvigs vedkommende, hvor blot kirke- og præstetienden bibeholdtes. I stedet for hvert tiende slap bonden altså med at miste hvert femtende neg. Men dette gjorde ikke sagen bedre eller byrden mere afholdt. Ligesom i kongeriget havde præsterne også her den største vanskelighed ved at inddrive denne afgift, over hvilken der jo stadig har hvilet et vist odiøst skær, ikke mindst i ældre tid, hvor